

Miklós Zrínyi, *La Zrinyiade ou Le Péril de Sziget*, ford. Jean-Louis Vallin, Kiss Farkas Gábor előszavával, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion, 2015, 290 oldal, 22 euró.

A magyar irodalom ügye jelenleg nem áll rosszul, legalábbis ami a nyugat-európai fordításokat illeti: az angol, a francia és különösen a német könyvpiacokon sorra jelennek meg a magyar művekből készült fordítások, gyakran neves kiadóknál, igen magas színvonalon. Ez azonban csak a kortárs, illetve kisebb mértékben a huszadik századi irodalomra igaz. Ezért kell különösen örülni annak, ha régi magyar irodalmunk egy-egy nevesebb alkotása jelenik meg idegen nyelven. Ez történt most Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmével*, amely franciául látott napvilágot. Guillaume Árpád 1944-es német, valamint Kőrössi László 2011-es amerikai angol fordítása után Jean-Louis Vallin vállalkozott arra, hogy idegen nyelvre ültesse nagy barokk eposzunkat. Az 1947-es születésű fordító gimnáziumi tanár, klasszika-filológus, és emellett az INALCO magyar szakán is diplomát szerzett. Korábban Phaedrus meséit is franciára fordította, és szóban forgó Zrínyi-fordításáért megkapta a párizsi Magyar Intézet Baráti Körének Nicole Bagarry-Karátson-díját, amelyet korábban is fontos magyar művek francia fordításaiért írtéltek oda: a díjazottak közül Marc Martin és Sophie Aude Nádas Péter és Füst Milán műveit adaptálta, míg Chantal Philippe Szabó Magda, Françoise Bougeard Tasnádi István, Joëlle Dufeuilly Krasznahorkai László, Clara Royer Pap Károly, Georges Kornheiser Ady Endre, Guillaume Métayer pedig Kemény István egy-egy kötetének fordításával érdemelte ki az elismerést.

Ami leginkább meglepő lehet a Vallin-féle francia *Szigeti veszedelemben*, az az, hogy kétnyelvű kiadásban jelent meg, így a magyar nyelvvel barátkozó, franciául tudó közönségnek is hasznos olvasmány lehet a könyv. Zrínyi szövege meglehetősen jól cseng franciául; s bár a francia a költő hadvezér nyelvének sajátos lekerékíttenséget, csiszolatlanságát nem adja vissza – mint Arany Jánostól tudjuk, az eposz gyakran szabálytalan sorait titáni kéz hánnya össze –, a francia alexandrinusok, amelyek néhány apróbb verstani szabályt kivéve a klasszikus verselést követik, jól megközelítik az eredeti Zrínyi-sorokat. Érdekes módon Vallin a rímekhez nem ragaszkodott: ahol magától is kínálkozott a sorok összecsengése, ott meghagyta a őket, ám mint az előszóban is kifejti, fölösleges mutatványnak érezte volna megtalálni a franciául összecsengő szavakat, hiszen Zrínyi maga legtöbbször megelégszik a ragrímekkel. Ez a fordítói előszó a magyar költőt Corneille, Racine és Bossuet kortársaként kezeli, ami talán nyelv- stílustörténeti, valamint irodalomszociológiai szempontból pontatlannak tűnhet, ám remek kiindulópont ahhoz, hogy a fordító finom archaizált, a túlzásokat elkerülő szöveget hozzon létre. Megoldásai valóban a 17. századi francia költészetet idézik, és bár a kor nyelve sokszor régies hat, már csiszolt, sztenderdizált franciáról beszélhetünk, amely nem túl idegen a kortárs olvasóktól. Zrínyi inverziói pl. remekül működnek franciául: „Les armes et le héros qui, face au Turc puissant, / Osa de Soliman soutenir la fureur” („Fegyvert s vitézt éneklek, török hatalmát / Ki meg merte várni, Szulimán haragját”). Érdemes megemlíteni, hogy Vallin megtartja a magyar személy- és helyneveket, és szintén magyarul olvashatjuk fordításában a török tisztség- és személyneveket, amennyiben nincs bevett francia átírásuk.

A fordítónak ez a döntése néha érdekes anomáliákat szül. A helységnevek magyarul szerepelnek akkor is, ha ma már az adott település nem Magyarország területén fekszik, és ez alól Vallin akkor sem tesz kivételt, amikor egyébként a külföldi helységnév nem lenne anakronisztikus. Nándorfehérvár neve a franciában még véletlenül sem „Belgrade”, hanem Nándorfehérvár (II, 52). Ez amellet, hogy a teljesen bevett elnevezés hagyományával szakít, azért is furcsa, mert nem feltétlenül adja vissza Zrínyi nyelvének jellegzetességét, hiszen ő maga olykor a Landor-Fejérvár alakot használja (XII, 21), amelyet a fordító az eredetihez való felemás hűség jegyében szintén Nándorfehérvárra fordít. Nem egzakt fordítás a *Péril de*

Sziget cím sem, hiszen az a „veszedelem” szó mai értelméhez (‘veszély’) tapad, miközben Zrínyi az erősség elveszésére, elestére gondolt. Ez ugyanakkor a fordítói előszó szerint tudatos döntés eredménye, és nem a nyelvi ismeretek hiányosságából fakad. Apró hiba, *faux ami* (hamis barát), hogy Stipán Golemi, „jó Zrínyi hadnagya” (VII, 57) a franciában „lieutenant de Zrínyi”, noha a mai hadnagyi rang helyett talán helyesebb lenne inkább kapitányról vagy általános értelemben vett tisztról beszélni. Szintén hamis barátot találunk a török ifjú szerencsedalának fordításában is. „El nem fogyhat soha az én értékem, / Van jó lovam, éles szabályam, szép szerelmem” – olvassuk az eredetiben (III, 38), amelyet Vallin így ad vissza: „Tant de valeur en moi ne peut faillir, car j’ai / Un sabre, un bon cheval, une belle qui m’aime.” Itt találóbb lett volna a „trésor” (‘kincs’) szót használni a „valeur” (‘érték’) főnév helyett, hiszen egyrészt ez utóbbi szó a 17. századi franciában járatos olvasó számára ‘bátorság’ értelemben is ismert, tehát ebben a szöveggörnyezetben zavaró lehet a jelenléte, másrészt pedig tudjuk, hogy az „érték” szót Zrínyi is a ‘kincs’, ‘vagyon’ értelemben használta a *Vitéz hadnagy* VI. diskurzusában, ahol arról beszél, hogy a szerencsének két összetevője van, vagyis az „érték”, a vagyon, valamint a jó hírnév. Érdekes fordítói probléma és vitatható, hogy amikor egy helyen maga Zrínyi él olyan képpel, amelyet a mai olvasó könnyen zavarosnak érezhet, Vallin szó szerint fordít: amikor ugyanis Delimán kesereg, amiért elfutott Szigetvárból, és ezzel kiszolgáltatotta magát a gyalázkodóknak, az irigy szájak helyett a nyelvek nyílnak meg: „Most lesz már mezejek az én irigyimnek, / Engemet gyalázni most nyílik meg nyelvek”, franciául: „Mes envieus, désormais, ont pour eux le champ libre / Et leur langue, à présent, s’ouvre à la calomnie” (X, 11).

Ezekről az elhanyagolható melléfogásoktól eltekintve a francia fordító lélegzetelállítóan jól tud Zrínyinek még a saját korában is egyedülinek számító magyar nyelvén, és csak néha lehet hasonló tévedésen kapni. Még amikor bátran távolabb lép a magyar szövegtől, akkor is látszik, hogy azt pontosan érti. Egy helyen például nagyon jól visszaadja az eredeti szöveg heroikus-arisztokratikus moráljának szókinsét, és a nagyszívűség (*magnanimitas*, *grand coeur*) terminusát kiváló érzékkel vezeti be ott, ahol Zrínyi ugyan nem pontosan ezt a kifejezést használja, de kétségtelenül erről beszél; a kérdéses részletben a *rustre* szó szintén telitalálat az aljas szív kifejezésre: „Még aljos szüvet is nagyra visz boszuság, / nem hogy határtalant, kit nem bir okosság”, franciául „Même le coeur d’un rustre est sujet à colère / d’autant plus encore un grand coeur indomptable” (XI, 1). Amikor pedig Zrínyi a győztes összecsapásról megtérő várvédők örömről ír („Vigadnak, örülnek, s néki [Zrínyinek] hizelkődnek”, X, 106) Vallin jó érzékkel veszi észre, hogy itt nincs pejoratív értelme a hízélgés szónak: „Font éclater leur joie, jubilent, lui font fête”, vagyis a vitézek Zrínyi egyszerűen ‘ünneplik’.

A kiadvány összeállítói mindent megtettek annak érdekében, hogy a francia olvasó megismerhesse a mű kontextusát. Bár Vallin nem vállalkozott a teljes *Syrena*-kötet lefordítására, a könyvben megtaláljuk a magyar nemességhez szóló nyúlfarknyi dedikációt, Zrínyi nagy költői tudatosságról árulkodó előszavát, valamint a *Peroratio* c. verset is. Sajnos azonban semmi nem figyelmezteti az olvasót, hogy ez a vers eredetileg nem az eposzt zárja, hanem az egész kötetet. A fordító részletes előszavában életrajzi jegyzetet olvashatunk Zrínyiről, a franciául tudók megtanulhatnak egyet s mást a magyar nyelv sajátosságairól, kiejtéséről és a Zrínyi által használt nyelvjárásról. A bevezető egyfajta tömör műhelynapló is, amely néhány alapvető nehézségbe és fordítói döntésbe is beavat. Vallin még Zrínyi inverzióit is értő, tudós módon interpretálja és veti össze a veretes latin versmondatok szórendjével.

A francia szöveggondozók gyakran adnak ki régi klasszikust úgy, hogy a szöveget a cselekmény részletes ismertetése kíséri, ezt látjuk itt is, énekekre lebontva. A *Szigeti veszedelem* és a *Peroratio* után Kiss Farkas Gábor tanulmánya következik, amely Zrínyit az európai eposzi hagyományban helyezi el, vagyis voltaképpen Kiss 2012-ben megjelent Zrínyi-könyvének eredményeit foglalja össze (*Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*).

Fontos nyelvi és tárgyi jegyzetanyagot és rövid bibliográfiát is találunk a könyvben, amely számos illusztrációt közöl: egy metszetet az 1587-es wittenbergi Zrínyi-alumból, festményeket, fontos Zrínyi-émlékműveket fotóit, rölapokat az OSZK és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből, valamint egy térképet a három részre szakadt Magyarországról. Így noha lényegében magánkezdeményezésből készült el a *Szigeti veszedelem* fordítása, filológiaiilag is igényes kiadást vehetnek kézbe a francia olvasók. Ez nem fogja egy csapásra a régi magyar irodalom felé vonzani a külföldi irodalmárok és koraújkorászok figyelmét, azonban ez a fordítás jó alapja lehet a térségünk történelme és kultúrája iránt érdeklődő vizsgálatoknak. Zrínyivel utoljára az elismert történész, Jean Bérenger foglalkozott francia nyelven, és ekkor fordításrészletek is megjelentek az *Áfiumból* (*Guerre et Paix dans l'Europe du XVIIe siècle: Textes et documents*, 1991). Remélhetőleg most Zrínyi költészete sem marad visszhangtalanul.

Förköli Gábor